

3. Китамура Ю. Манга Эгавы Тацуя «Сказание о русско-японской войне: погода хорошая, но волны сильные». *Русско-японская война 1904 -1905. Взгляд через столетие: международный исторический сборник*/ под ред. О.Р. Айрапетова. Москва: Три квадрата, 2004. С.611-631.
4. Маркс Г., Стивен «Браво, храбрый тигр Востока!: русско-японская война и подъем национализма в Британском Египте и Индии». *Русский сборник. Исследования по истории России*/ под ред. О. Айрапетова. Москва: Модест Королев, 2007. Т.4. С.95-105.
5. Окамото С. Японская олигархия в русско-японской войне. Москва: Центрполиграф, 2003. 319 с.
6. Орлов А.С., Георгиев В.А., Георгиева Н.Г., Сивохина Т.А. История России: учебник. Москва: ТК Велби, Издво Проспект, 2004. 520 с.
7. Павлов Д.Б. Российская историография и археография русско-японской войны 1904-1905 гг.: основные периоды, идеи, направления. *Отечественная история*. Москва: Наука, 2005. №3. С.144-157.
8. Русско-японская война 1904-1905. Взгляд через столетие: международный исторический сборник/ под ред. О.Р.Айрапетова. Москва: Три квадрата, 2004. 656с.
9. Шацилло В.К., Шацилло Л.А. Русско-японская война 1904-1905 гг. Факты. Документы. Москва: Молодая гвардия, 2004. 470 с.

94:[67] 68+664

Глазько В.О.,
Студент магистратури
ННІ історії, права та міжнародних відносин
СумДПУ імені А. С. Макаренка
м. Суми, Україна

РОЗВИТОК ЛЕГКОЇ І ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА СЛОБОЖАНЩИНІ У II ПОЛ. XIX СТ.

Стаття присвячена висвітленню питанню причин і процесу розвитку легкої і харчової промисловості в другій пол. XIX ст.

Ключові слова: промисловий переворот, легка промисловість, харчова промисловість, Слобожанщина.

The article is devoted to the issue of the causes and process of development of light and food industries in the second floor. XIX century.

Key words: Industrial revolution, light industry, food industry, Slobozhanshina.

Постановка проблеми. Після кримської війни (1853-1856рр.) в Російській імперії був проведений ряд реформ які, призвів до стрімкого економічного росту. Період пер пол XIX ст характеризується стрімким зростанням підприємств легкої і харчової промисловості.

Аналіз останніх досліджень із проблеми свідчить про наявність різних напрямів її вивчення. Дослідники, які вивчають харчові та легку промисловість XIX ст. та розглядають окремі моменти зазначеної проблеми, слід назвати О. Гайдай [1, 2, 3], В. Левицького [9], В. Скляренко [10].

Мета статті передбачає проаналізувати особливості розвитку легкої і харчової промисловості її особливості. Вивчення розвитку промисловості Слобожанщини важливе як в історичному, так і практичному контекстах. Комплексне дослідження промисловості Слобожанщини допоможе проаналізувати шляхи розвитку, економічну доцільність цих галузей.

Виклад основного матеріалу. Найважливішим зрушенням, котре докорінним чином вплинуло як на розвиток товарно-грошових відносин в Україні, так і на промисловий переворот, стала реформа 1861 р. Саме вона викликала докорінні зміни у соціальній структурі населення. Дедалі більшої ваги почали набирати такі економічно активні верстви, як підприємці та вільнонаймані робітники. Домінуюча маса дворянства та більшість селян через консерватизм їхніх настроїв залишалися менш економічно активними.

Внаслідок селянської реформи дворянство зазнало відчутних матеріальних втрат, позбавившись ряду привілеїв, насамперед, володіння дармової робочої сили. Поміщики, не витримуючи конкуренції з боку технічно більш прогресивних підприємств купців, поступово витіснялися з таких традиційно належних їм галузей легкої промисловості як, наприклад, суконна. Також спостерігався великий відтік капіталів із селянських господарств як за викуп землі, та і у вигляді різних податків. Все це стримувало розвиток приватної підприємницької ініціативи [9, с. 489].

Але, незважаючи на значні залишки кріпосницьких відносин, розвиток капіталістичної промисловості в Харківській губернії відбувався швидкими темпами. За даними 1895 року, губернія за виробництвом промислової продукції посідала одне з провідних місць на Україні. На той час тут налічувалося 893 підприємства, з них 360 — фабрично-заводського типу. На останніх працювало понад 25 тис. робітників (у середньому на одне підприємство 70 робітників). Провідною галуззю промисловості Харківської губернії у 70-х роках було цукроваріння. З 1875 по 1895 рік вартість продукції цукроварень зростає з 3 млн. 800 тисяч до 34 млн. 400 тис. крб. У 80-х роках у губернії, особливо в Харкові, почала розвиватися металообробна і машинобудівна промисловість. Велика промисловість в основному зосереджувалася у Харкові. В повітах, якщо

не враховувати цукроваріння і винокуріння, промислові підприємства були дрібні — напівкустарні і кустарні (цегельні, млини, олійниці, крупорушки, салогопні, чинбарні тощо). Такі підприємства зосереджувалися в Ізюмі, Вовчанську, Куп'янську, Валках та інших містах і містечках. В економічному розвитку губернії велику роль почав відігравати залізничний транспорт [6, с. 16-17].

Залізниці зв'язали окремі райони країни з важливими економічними центрами країни. До середини 1870-х рр. практично всі українські губернії були пов'язані між собою, а після розбудови Курсько-Київської та Курсько-Харківської магістралей — і з центральними губерніями Російської імперії, що позитивно позначилося на зменшенні витрат на доставку вантажів. Великими залізничними вузлами стали Куп'янськ, Лозова та Люботин [5, с. 618].

У 1900 році на фабриках і заводах Харківщини працювало близько 43 тис. робітників, понад 80 тис. чол. працювали на кустарних підприємствах [9, с. 389].

У 1855 році, крім 3 мідноливарних, 2 чавуноливарних, у Харкові були також підприємства по відливанню шроту, 3 шкіряні, 4 вовномийні, 2 миловарні, 5 свічкових, 10 каретних, 3 цегельні, 5 тютюнових, 2 воскобійні, олійниця, 3 ватні, по виготовленню свинцевих білил, кахлів тощо. На цих підприємствах працювало близько 2000 робітників, а вироблена продукція оцінювалась в 1 млн. 131 тис. крб. [9, с. 70].

У зв'язку із розвитком суконної промисловості й зростанням вівчарства в Україні з'являються вовномийні, на яких брудну вовну сортували, запарювали, 6 миль у холодній воді, сушили і пакували в тюки. Власники вовномієнь скуповували у селян і поміщиків вовну для первинної обробки з метою подальшого перепродажу вже обробленої сировини [9, с.5].

Центром вовномийної галузі для мериносової вовни стало з другої половини XIX ст. місто Харків; в 1860 р. тут діяло 7 вовномийних фабрик, що за рівнем устаткування та кількістю промитої вовни посідали перше місце в Російській імперії, щорічний обсяг виробництва в грошовому еквіваленті сягав 1 млн крб., або 26 % від аналогічного показника в усій Російській імперії (3 млн 856 тис. крб.) [9, с. 6].

Одним з найбільших підприємств тогочасного міста була вовномийня купця Климова, де працювало 260 чоловік. Харківський купець Петренко володів текстильною фабрикою, цегельним і миловарним заводами. У 1872 р. він придбав вовномийню, на якій згодом працювало близько 130 робітників [6, с. 71].

На початку XX ст. в Харківській губернії працювало 2 вовномийки, засновані ще в 1850 р. і в 1875 р., а мийки, засновані в 1878 р. вже закрилися. У вовномийному виробництві спостерігалось закриття старих підприємств внаслідок відсутності збуту [9, с. 5].

Спостерігається тенденція доскорочення кількості вовномийних підприємств та робітників, зменшувалися також і обсяги виробництва. Причинами цього явища були процеси концентрації та механізації виробництва і зростання на цій основі продуктивності праці [9, с. 389].

Промисловий переворот в Україні розпочався з харчової промисловості, а саме цукроваріння. У цукровиробництві почали застосовувати машини для подрібнення цукрових буряків, гідравлічні преси для сокодобування, парову техніку для випарювання й згущення цукробурякового соку. Справжній переворот у цукровій промисловості України пов'язаний з діяльністю «Торгового дому Яхненків і Симиренка». На орендованій у поміщиків Березовських землі в Ташлику вони збудували перший в Росії паровий цукрово-рафінадний завод (1843 р.), устаткований за останнім словом техніки з використанням французьких технологій цукрового виробництва. Економічні успіхи цукрозаводчиків спонукали до поширення цукроваріння в Україні. Загальна кількість цукроварень у 1858 р. зросла до 222, з них «парових» було 90. Проте цукровиробництво як галузь підприємництва ґрунтувалось на примусовій праці кріпосних селян, що переважала у 40–50-х рр. Панівною тенденцією у розвитку виробництва цукру було перетворення кріпосної мануфактури (з переходом на вільнонайману працю) на фабрику [8, с. 626].

Машинна індустрія в цукровій промисловості України сформувалася переважно з великих вотчинних цукрових мануфактур («парових» заводів) заміною на них в усіх основних операціях ручної техніки системою машин, а примусової праці кріпосних селян — працею вільнонайманих робітників. Технічна перебудова цукроварень завершилася наприкінці 1870-х рр. підвищенням концентрації виробництва, скороченням тривалості щорічних сезонів цукроваріння, поліпшенням використання сировини. Прискорилися темпи зростання обсягів цукробурякового виробництва і продуктивності праці [9, с. 2].

1831 року в селах Янковому Розі й Бочечках почали діяти перші цукроварні. В 1836—1840 рр. в Сумському повіті стали до ладу [7, с. 9] цукроварень, а в 1839—1858 рр. в Глухівському й Кролевецькому повітах — 19 цукроварень. Ставали до ладу потужні капіталістичні цукроварні, які базувались на праці найманих робітників (у 1855 р. рафінадний завод на Хуторі-Михайлівському, 1869 р. Павлівський рафінадний завод у Сумах). Виникали й інші підприємства. У Ромнах відкрили полотняну мануфактуру, на якій працювало 86 вільнонайманих робітників. У с. Ретіку Кролевецького повіту 1842 р. заснована одна з найбільших на Лівобережній Україні паперова фабрика. У 1839—1862 рр. існував фарфоровий завод у с. Волокитиному Глухівського повіту [7, с. 24].

Найбільшого значення у розвитку цукрового виробництва на території Слобожанщини мала сім'я Харитоненків.

Харитоненки походили із селян-чумаків слободи Нижня Сироватка. Родоначальником "цукрового королівства" був Іван Герасимович Харитоненко, який після навчання в парафіяльній школі торгував бакалійними товарами, згодом — цукром, був посередником у петербурзьких і московських купців із закупівлі і продажу останнього. Розбагатівши на торгівлі, 1862 став купцем 2-ї гільдії, а вже наступного року — 1-ї [4].

Будучи добре обізнаним про всі агрономічних і технічні новинки в цій галузі, Іван Герасимович першим з цукрозаводчиків відділив виробництво цукру-піску від цукру-рафінаду. Перший власний цукровий завод Харитоненка побудував в 1866 році в с. Кияниця на Сумщині. Слідом за ним з'явилося таке ж підприємство в с. Червона Яруга на Білгородщині. Потім він викупив і переоснастив Пархомівський завод в Харківській губернії. Завдяки впровадженню на ньому більш сучасної технології і обладнання підприємство стало виробляти за один сезон більш ніж на півтора мільйона рублів цукру і патоки. При заводі був влаштований магазин для робітників, які в рахунок зарплати могли отримувати талони на покупку необхідних продуктів.

У 1869 році підприємець створив рафінадний завод в Сумах - найбільший в той час в Лівобережній Україні, який назвав на честь сина Павловським [10, с. 2-3].

Річне виробництво 1 750 000 пудів. За показниками залучення робочої сили, обсягами виробництва та принципово новим технічним оснащенням, що давало можливість збільшити добове виробництво рафінаду, це був справжній індустріальний гігант [2, с. 9].

До кінця XIX століття питома вага продукції цього підприємства становив уже 17% від усього виробленого рафінаду в країні. Воно увійшло до п'ятірки найбільших заводів цукрової галузі в Російській імперії. Поступово Іван Герасимович викупив і все орендовані ним до цього заводи. Особливо слід відзначити, що всі його підприємства були оснащені за останнім словом техніки: тут працювали водотрубні парові котли, парові турбіни, компресори, підвісні канатні дороги, безперервно діючі механізми, які господар особисто закуповував за кордоном.

В с. Пархомівка Богодухівського повіту, крім цукроварні, він побудував ще цегельний і винокурний заводи, млин і одну з перших на Слобожанщині метеостанцій [10, с. 3].

Для реалізації своєї продукції цукрозаводчик створив в кінці 1860-х років Торговий дім «Харитоненко і син», який мав контори в Сумах, Одесі, Харкові, Москві, Томську, Владивостоці та Баку. Поставлявся їм цукор і за кордон: в Персію, Туреччину, Китай і Фінляндію. Тільки в 1874 році торговельний оборот Торгового дому Харитоненко перевищив 20 млн рублів сріблом. Такий попит на продукцію підприємств цукрозаводчика пояснювався її високою якістю, зазначеним численними вищими нагородами на престижних міжнародних виставках: срібною медаллю в Санкт-Петербурзі (1870), медаллю за «успіху» в Аене (1873), медаллю 1-го класу в Філадельфії (тисяча вісімсот сімдесят шість), золотими медалями в Парижі (1878 і 1889). На його підприємствах активно впроваджувалися найсучасніші досягнення у сфері цукробурякового виробництва. При цукроварнях родини функціонували досить потужні на той час дослідні поля. До роботи на своїх цукрових підприємствах П. Харитоненко залучав талановитих інженерів та конструкторів, що позитивно позначалося на виробництві. Цукрові склади Харитоненків були не тільки в багатьох містах Російської імперії (Суми, Москва, Санкт-Петербург Харків, Томськ, Владивосток, Новосибірськ), а й у Франції, Шотландії, Персії [1, с. 354].

Підприємства родини Харитоненків знаходились переважно в центрально-чорноземних губерніях Російської імперії. У цьому регіоні було сконцентровано 29,1 % цукрових заводів Російської імперії. Основна причина цього – сприятливі для вирощування буряків природногеографічні умови, наявність палива, води та робочої сили [3, с. 5].

Висновок. Територія Харківської губернії мала сировину і дешеву робочу силу, а близькість до морських портів відносно інших губерній та розвиток залізничної системи, зробили цукроваріння і текстиль економічно вигідними. Що й спонукало підприємців вкладувати кошти в промисловість Слобожанщини. Ці факти призвели до того що Харківська губернія стала однією з найбільш промислово розвинених.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайдай О. М. Торговий дім «І. Г. Харитоненко з сином» на Всесвітній виставці в Парижі 1900 р. Гуржіївські історичні читання. 2013. Вип. 6. С. 353-355.
2. Гайдай О. М. І. Г. Харитоненко: з історії заснування династії цукрозаводчиків: Чорноморський літопис : Науковий журнал. Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2014. Вип. 9. 236 с.
3. Гайдай, О.М. Червоноярський бурякоцукровий завод Харитоненків: історія становлення та розвитку. Матеріали історикокраєзнавчої конференції до 190-річчя з дня народження І.Г. Харитоненка / Упорядк. С.В.Тихенко. Суми : УАБС НБУ, 2012. С. 5-10.
4. Донік О.М. ХАРИТОНЕНКИ [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2013. 688 с.: іл. Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Kharitonenyk_rid
5. Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геєць та ін.; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В.К.Баран та ін.]; НАН України. Інститут історії України. –К.: Ніка-Центр, 2011. Т. 1. 696 с.
6. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Харківська область / Ред. кол. тому: Сіроштан М. А. (голова редкол.), Астахов В. І., Бурик Г. Г. та ін. К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967. 664 с.

7. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Сумська область / Ред. кол. тома: Макухін І. Я. (гол. редкол.), Гриченко І. Т. (заст. гол. редкол.), Долгін Г. С. та ін. К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1973. 696 с.
8. Лановик Б. Д., Матисякевич З. М., Матейко Р. М. Економічна історія України і світу: Підручник/ За ред. Б. Д. Лановика. К.: Вікар, 1999. 737 с. (Вища освіта ХХІ століття).
9. Левицький В. О. Розвиток легкої промисловості в українських губерніях Російської імперії в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття : дис. ... д-ра. іст. наук : 07.00.01 : 03 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2019. 716 с.
10. Склярєнко В. М., Сядро-Х В. В. Павло Харитоненко : Фолио, 2019. 119 с.

УДК 316.61

Осадчий Д. Ю., Скусинець А. В.,
Студенти

ННІ історії, права та міжнародних відносин
СумДПУ імені А. С. Макаренка
м. Суми, Україна

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ ДОНБАСУ ТА КРИМУ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Стаття присвячена дослідженню процесу соціалізації та ресоціалізації дітей з тимчасово окупованих територій (Донбасу та Криму) в українському суспільстві. У статті приведено основні положення, що розкривають проблематику даного питання, обґрунтовано доцільні напрямки роботи з молоддю, що допоможуть пришвидшити процес адаптації в новому оточенні.

Ключові слова: соціалізація, ресоціалізація, адаптація, суспільство.

Осадчий Д. Скусинець А. Проблема социализации детей Донбасса и Крыма в украинском обществе.

Статья посвящена исследованию процесса социализации и ресоциализации детей с временно оккупированных территорий в украинском обществе. В статье прописаны основные аспекты, которые раскрывают данную проблему, а также обоснованы целесообразные направления работы с молодежью, которые помогут ускорить процесс адаптации в новом окружении.

Ключевые слова: социализация, ресоциализация, адаптация, общество.

Osadchiy D. Skusynets A. The problem of socialization of children in Donbass and Crimea in Ukrainian society. *The article is devoted to the study of the process of socialization and resocialization of children from the temporarily occupied territories in Ukrainian society. The article spells out the main aspects that reveal this problem, as well as reasonable areas of work with youth, which will help speed up the process of adaptation in a new environment.*

Key words: socialization, resocialization, adaptation, society.

Постановка проблеми. З початком збройної агресії на півдні та сході України, постало питання, що змусило переглянути деякі аспекти доступності освіти. Україна зіткнулась з проблемою адаптації біженців, а також внутрішньо переміщених осіб в нових умовах. Зрозуміло, що контингент осіб, які проходять процес ресоціалізації на території України є доволі різновіковим. Ми всі розуміємо, що люди віком від тридцяти років переживають адаптивні процеси дещо простіше, в той час коли юнацтво та молодь пристосовуються до нових умов набагато складніше. Проблема постає в тому, аби створити всі умови, що дозволять внутрішньо переміщеним особам адаптуватись до нового місця проживання, кола спілкування, знайти або розвинути власне хобі, вступити до місцевих навчальних закладів. Отже, засобом найшвидшої соціалізації особи слід вважати активну соціальну діяльність, що допоможе людям зблизитись і знайти спільну мову.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням соціалізації особистості в суспільстві і процесом адаптивного періоду присвячено ряд статей, тез та монографій, що в повній мірі розкривають теоретичну складову питання. Загалом цим питанням займались: Г. Лактіонова, П. Плотніков, А. Рижанова, С. Савченко, Н. Гавриш, Н. Лавриченко, Р. Вайнола, Н. Заверіко, І. Зверева, Л. Міщик, В. Оржеховська, А. Капська та ін.

Мета статті. Розглянути основні теоретичні засади соціалізації та ресоціалізації молоді Донбасу на території України, дослідити засоби, що допомагають особистості адаптуватись в новому середовищі, а також реалізуватись в ньому.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день, питання про адаптацію і соціалізацію внутрішньо переміщених осіб є актуальним в нашому суспільстві. Через агресію на сході та півдні України, велика кількість осіб почала шукати прихистку на території Центральної та Західної України, але переміщення – це не одна проблема з якою довелося зіткнутися людям. Головним питанням є те, яким чином допомогти в адаптації особам, що її потребують. Загалом для того, аби вони могли успішно самореалізуватись в нових умовах проживання, вийти до колективу місцевих шкіл та вступити до ВНЗ. Щоб краще розібратись з даною проблемою слід почати з визначення питання соціалізації.